

Компонентнісний підхід до діяльності підлітків у Інтернет-мережі

Веретенко Тетяна Григорівна,

канд. пед. наук, доцент,

зав. кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти

Київського університету імені Бориса Грінченка

Снітко Марина Аркадіївна,

аспірант Київського університету імені Бориса Грінченка.

Постановка проблеми. Однією з основних ознак розвитку сучасного суспільства є стрімкий розвиток комп'ютерних інформаційних технологій, який дає можливість сучасній людині навчатися, обговорювати проблеми, які турбують, знайомитися та спілкуватися з друзями, а також перенестися в будь-яку країну світу, дізнатися про її культуру та традиції, використовуючи необмежені можливості Всесвітньої мережі Інтернет.

Сьогодні Інтернет став невід'ємною частиною нашого життя. Проте слід зазначити, що мережа Інтернет дає не тільки можливість для розвитку здібностей, покращення знань та розширення кола інтересів, але й містить у собі реальні загрози як для дорослих, так і для дітей.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблему Інтернет-залежності вивчають такі зарубіжні науковці, як К. Янг, Дж. Брунер, які наголошують на ризиках, що виникають у віртуальному світі. Російськими психологами О.К. Тихомировим, О.Н. Арестовою, Л.Н. Бабаніним проводяться дослідження структурних та функціональних змін в психічній діяльності людини при взаємодії з комп'ютером та Інтернетом. Науковці О.Є. Войскунський, О.О. Жичкіна, І.О. Шевченко досліджують психологічні аспекти комунікативних процесів у мережі Інтернет та порівнюють їх зі спілкуванням у реальному світі.

Українським педагогом О.В. Вакуленко Інтернет розглядається як особливий чинник впливу на формування способу життя особистості. М.М. Медведчуком розглядається Інтернет-середовище як один із засобів

впливу на особистість користувача. Психолог В.М. Бондаровська визначила небезпеки інформаційно-комунікативних технологій та їх вплив на розвиток здібностей дітей. Соціолог О.В. Швед наголошує на ризики комерційної сексуальної експлуатації дітей в Інтернеті. Соціальний педагог Н.В. Сергєєва досліджує умови профілактики комп'ютерної адикції підлітків.

Метою статті є аналіз та узагальнення вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень щодо діяльності підлітків у Інтернет-мережі та визначення основних компонентів такої діяльності підлітків у Всесвітній мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всесвітня мережа Інтернет – один із соціальних інститутів, який тією чи іншою мірою виконує замовлення суспільства та окремих соціальних груп щодо певного впливу на населення в цілому, в тому числі й на окремі вікові та соціальні категорії. Вітчизняний науковець О.В. Вакуленко виділила два аспекти такого впливу:

- Інтернет істотно сприяє засвоєнню підлітками широкого спектру соціальних норм та формуванню у них ціннісних орієнтацій у сфері здоров'я, права, політики, економіки тощо;
- Інтернет фактично є своєрідною системою неформальної освіти та просвіти підлітків, яка дає можливість здобувати досить різнобічні, суперечливі, несистематизовані знання та відомості [3, с. 14].

Інтернет-мережа досить сильно впливає на особистість та на процес формування її поведінки, а інформація в Інтернет-мережі є недостатньо організованою та керованою. Аналіз діяльності підлітків у Інтернет-мережі дозволяє відобразити її зміст у вигляді структури, яка включає в себе ряд взаємопов'язаних компонентів: комунікаційний, ціннісний, пізнавальний та поведінковий.

У процесі використання підлітками Інтернет-мережі для спілкування у віртуальному просторі, що становить собою **комунікаційний компонент**, відбувається вплив на комунікативні процеси підлітків. Спілкування у віртуальному світі в багатьох аспектах повторює реальне, але в той же час має

свої специфічні відмінності та особливості. У процесі Інтернет-спілкування створюється особливий простір (віртуальна реальність) з характерним для нього видом спілкування, де виникають нові правила та закони.

Інтернет-спілкування – це такий спосіб комунікації, під час якої контакт між окремими людьми опосередкований комп'ютером, а всі взаємодії здійснюються в просторі віртуальної реальності. На сьогоднішній день існують такі форми Інтернет-спілкування: телеконференції, електронна пошта, чати, форуми, різні види «месенджерів» (ICQ, Gtalk, Skype, MSN, Yahoo! тощо), сайти знайомств, соціальні мережі. Дослідники Інтернет-спілкування зазвичай розділяють способи спілкування в Інтернет-мережі за рівнем інтерактивності. Інтерактивними формами спілкування вважаються чати та «месенджери», які потребують режиму он-лайн. На відміну від інтерактивних форм Інтернет-спілкування, електронна пошта, форуми, сайти знайомств та соціальні мережі є не інтерактивними, які не обов'язково потребують наявності співрозмовника у мережі Інтернет.

Варто зазначити, що популярність різних форм Інтернет-спілкування в учнів різна. Аналіз даних Інтернет-опитування, у якому взяли участь 205 осіб, проведеного у 2009 році на сервері віртуальних досліджень Лабораторією економіко-соціологічних досліджень показав, що підлітки щоденно використовують такі форми Інтернет-спілкування: «месенджери», соціальні мережі, електронна пошта, форуми, чати, сайти знайомств [6].

Задоволення потреби у спілкуванні, моральній підтримці – найважливіші потреби підлітків. Якщо вони не можуть задовольнити їх в реальному житті, то задовольняють їх у Інтернет-мережі, яка дає їм можливість «втекти» від проблем, труднощів, що виникли на певному етапі соціалізації.

Дослідники Інтернет-спілкування виділяють особливості, які властиві всім формам спілкування у віртуальному просторі: анонімність, невидимість, створення «віртуального Я», обмежене сенсорне переживання, складність у прояві емоцій, емоційна невимушеність, використання особливих скорочень та сленгу [1].

Не дивлячись на те, що в Інтернет-мережі інколи можна отримати деякі дані анкетного характеру і навіть фото та реальне зображення співрозмовника, вони не дають реалістичного уявлення про нього. Наслідком цього є безвідповідальність та безкарність в Інтернет-мережі, тобто підліток може проявляти велику свободу висловлювань, передавати та отримувати неправдиву інформацію, практично без негативної оцінки з боку он-лайн співрозмовників. Анонімність спілкування в Інтернет-мережі сприяє самопрезентації підлітка, надаючи йому можливість не просто створювати про себе враження за власним вибором, але й бути тим, ким він захоче, що нерідко призводить до виникнення девіантної поведінки та агресивності. Можливість приховати реальну інформацію підлітка про себе призводить до відчуття безпеки – ілюзії, що навіть за найгіршу поведінку він не несе відповідальності. Найчастіше підліток презентує себе не таким як у реальному житті та програє нереалізовані в діяльності поза Інтернет-мережею ролі, сценарії.

Як зазначають дослідники О.П. Белинська та О.Є. Жичкіна, віртуальне спілкування має підвищену, в порівнянні зі звичайними соціальними контактами, емоційну невимушеність. Дуже часто і дуже швидко між співрозмовниками виникають близькі стосунки, які переростають у взаємну приязнь, дружбу, якщо співрозмовники однієї статі, а між хлопцем і дівчиною вони нерідко набувають більш інтимної форми, яку називають «віртуальним романом» [3]. Віртуальні романи між підлітками розвиваються дуже швидко і тривають максимум півроку. Найчастіше «віртуальний роман» – це стан крайнього емоційного збудження, що межує з ейфорією. Але, здебільшого, в реальності такі стосунки неміцні і швидко розпадаються.

Таким чином, зазначені особливості комунікації в Інтернеті дозволяють підлітку конструювати ідентичність з власного вибору, компенсувати недоліки, соціально несхвальні якості або ж приховувати певні риси характеру та бути таким, яким він хоче.

Загалом, комунікаційні можливості Інтернет-мережі досить широкі. Будь-який користувач може знайти таке коло співрозмовників, з яким йому буде

комфортно та легко спілкуватися. Відповідно, в період активної соціалізації підліток надає перевагу віртуальному спілкуванню, за допомогою якого набагато легше знайти однодумців.

Дослідник О.Є. Войскунський наголошує на тому, що Інтернет-спілкування безпосередньо впливає як на підлітка, так і на його стосунки з друзями, сім'єю та оточуючим середовищем [4]. У деяких випадках Інтернет-мережа дозволяє поновити втрачені зв'язки. Особливості комунікації в Інтернет-мережі дозволяють підлітку конструювати ідентичність з власного вибору, компенсувати недоліки, рішуче йти на контакти з незнайомими людьми, що в реальному житті може бути стимулом для роботи над собою. Але у більшості випадків віртуальне спілкування не може замінити реального спілкування підлітка з друзями, хоча вплив на такі взаємозв'язки може бути досить відчутним: замкненість, втрата соціальних контактів та друзів, роздратування під час живого спілкування, невиконання власних обов'язків тощо. Надмірне спілкування за допомогою Інтернет-мережі негативно впливає на психіку та соціальні зв'язки підлітка, який стає напруженим, емоційно невірноваженим; втрачаються контакти з друзями. Постійно перебуваючи у віртуальному просторі, підлітки забувають про інші форми організації та проведення дозвілля.

Таким чином можна зазначити, що комунікативний компонент діяльності підлітка у Інтернет-мережі має свої специфічні особливості: дозволяє підлітку конструювати ідентичність з власного вибору, компенсувати недоліки та бути таким, яким він хоче себе бачити. Захоплюючись Інтернет-спілкуванням, підлітки недостатньо усвідомлюють можливі небезпеки спілкування в Інтернет-мережі. Інтернет-спілкування безпосередньо впливає як на підлітка, так і на його стосунки з друзями, сім'єю з оточуючого середовища.

Всесвітня мережа Інтернет, являючи собою потужний фактор розвитку суспільства, чинить істотний вплив на стиль мислення підлітка, на особливості його світосприйняття. Враховуючи статистику популярності Інтернету серед молодого покоління різних країн, можна без перебільшення стверджувати, що

Інтернет – це середовище, де розвиваються сучасні підлітки, пізнають світ, себе та інших людей [5]. **Пізнавальний компонент** діяльності підлітків у мережі Інтернет дає можливість пошуку та засвоєння підлітками інформації, яка розміщена на Веб-сайтах, метою якого є розширення, поглиблення, уточнення власного уявлення про світ, реальну та віртуальну дійсність.

У психологічній літературі поняття «пізнання» означає процес отримання та постійного оновлення необхідних знань [2]. У педагогічному словнику «пізнання» розглядається як творча діяльність підлітка, яка орієнтована на отримання достовірних знань про світ. Пізнання є сутнісною характеристикою культури і в залежності від свого функціонального призначення, характеру знання та відповідних засобів та методів може здійснюватися в наступних формах: повсякденне, міфологічне, релігійне, художнє, філософське та наукове [7, с. 203].

Підліток характеризується своєю пізнавальною активністю, яка є провідною рисою особистості, виявляється в його ставленні до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань, способів діяльності. Внутрішнім джерелом пізнавальної активності є пізнавальна потреба в набутті нових знань та їх поглибленні, в ознайомленні з духовною культурою суспільства, в самовираженні у певній сфері життєдіяльності. Якщо підліток не може задовольнити свої пізнавальні потреби в реальному житті, то він задовольняє їх у Інтернет-мережі, що не завжди носить характер достовірності, науковості, об'єктивності отриманої інформації.

Розкриваючи пізнавальну діяльність підлітків, Ю.В. Шаров визначив зміст пізнавальних потреб: у надбанні знань, необхідних для орієнтовно-ознайомчої діяльності; для пристосування до природного та суспільного середовищ; в оволодінні способами пізнавальної дії; для творчої перетворювальної діяльності; для потреби в самій пізнавальній діяльності [9]. Задоволення потреб підлітка передбачає певні мотиви, внутрішнє спонукання до діяльності.

Формою вираження внутрішніх пізнавальних потреб, мотивів, є пізнавальний інтерес, який характеризується вибіркоvim ставлення до об'єкта. Про сформованість пізнавальної активності підлітка віку свідчать такі показники як позитивне ставлення до діяльності (сумлінність, інтерес, допитливість), енергійність, інтенсивність, самостійність, самодіяльність, наполегливість у досягненні мети, цілеспрямованість, творчість. Пізнавальна активність як риса підлітка передбачає спрямованість психічних процесів, стану, якостей на об'єкт пізнання. У традиційній системі пізнання на якість процесу пізнання впливає вчитель, який обирає оптимальні способи впливу на внутрішні сфери особистості підлітка, стимулює його пізнавальну активність, тобто приводить у дію інтелектуальний, емоційний, морально-емоційний сторони індивіда і цим самим керує процесом пізнання. А у Інтернет-мережі підліток сам стимулює пізнавальну активність. У житті сучасного підлітка Інтернет-мережа виконує одну з провідних функцій: він є засобом інформації, засобом освітнього й культурного збагачення. Як засіб культурної та освітньої інформації Інтернет безмежно розширив світ підлітка у просторі та часі. Зростає освітній потенціал Інтернет як доступного засобу дистанційного навчання та самоосвіти підлітка.

На відміну від інших засобів інформації Інтернет-мережа поєднує у собі друковану, фото та відеоінформацію. Використовуючи Інтернет-мережу для навчання, підліток може сприймати одну й ту ж інформацію такими каналами сприйняття: зоровим, слуховим, оскільки має змогу прочитати, побачити та почути, що суттєво покращує процес засвоєння інформації.

Перебуваючи у віртуальному світі та вивчаючи ту інформацію, яка розміщена на Веб-сайтах, в підлітка формується система цінностей, яка визначає виняткове ставлення до певних дій, вчинків, явищ як віртуального, так і реального життя; визначає його поведінку та майбутню соціальну діяльність, що становить собою **ціннісний компонент** діяльності підлітка в Інтернет-мережі.

Під цінностями розуміється будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє та живе,

витрачає власні сили та ресурси [7]. Потреба у визначенні особистісних цінностей, пріоритетів та сенсу життя виникає у кожної людини. Це одна з найважливіших потреб особистості. Особливості становлення особистості залежить від економічного та культурного рівня розвитку суспільства, в якому вона живе, від того, який історичний етап цього розвитку.

Розвиток особистості та формування шкали життєвих цінностей підлітка визначається також і тим, що очікує від нього сім'я та суспільство, які цінності та ідеали йому пропонують, які завдання ставлять перед ним.

За довгу історію існування людського суспільства випрацювані загальнолюдські цінності та норми моральної поведінки. Одними з цінностей, які завжди цінилися в суспільстві є доброта, вірність, чесність, взаємодопомога. Загальнолюдські цінності тісно пов'язані з особистісними цінностями людини, які можна умовно об'єднати у матеріальні та духовні (моральні) цінності. Реалізація цінностей важлива для самоствердження, визнання особистості. Кожен підліток віддає перевагу тим чи іншим цінностям. Про його вибір можна говорити відповідно до сформованості внутрішнього світу підлітка, різноманіття інтересів, неповторної людської індивідуальності. Протягом всього життя людина формує своє світобачення, спосіб життя. Значну роль в цьому відіграє її оточення, різноманітні національні, релігійні, соціальні традиції. Дуже важливим аспектом у формуванні власної шкали цінностей учнів підліткового віку є поступове входження у доросле життя.

На формування цінностей підлітків впливають навчання та виховання, готовність сприймати нову інформацію, ставлення до дій учня найближчого його оточення (сім'ї, друзів, школи), соціальні інститути, які сприяють формуванню особистості підлітка. Одним із зовнішніх факторів, який впливає на формування цінностей підлітка, визначає спосіб життя, організацію дозвілля та впливає на внутрішні фактори є Інтернет-мережа. Переглядаючи Веб-сторінки, спілкуючись з віртуальними друзями, підліток засвоює певну інформацію, на підставі якої формуються його життєві цінності.

Проблема формування цінностей за допомогою Інтернет-мережі в підлітків стає актуальною у зв'язку з загостренням багатьох молодіжних проблем (наси́льство, злочинність, погіршення фізичного та психічного здоров'я). Необхідно зазначити, що діяльність підлітка в Інтернет-мережі може містити певні небезпеки та ризики у віртуальному просторі, що в подальшому буде відображатися на його життєдіяльності в реальному житті. За даними дослідження, проведеного науковцем С.П. Тищенка, підліток є найвдячнішим та водночас найнезахищенішим споживачем Інтернет-продукту, на якому найбільше відображається якість інформації, яка розміщена у Інтернет-мережі. Підліток особливо вразливий до негативних явищ в Інтернет-мережі, оскільки найлегше маніпулювати його свідомістю. Відсутність чіткої і виразної культурної політики, перенасичення інформації та відео-роликів героїзованим насильством та відвертим сексом, розмивання культурних констант і послаблення соціальних табу найбільше відображається на поведінці підлітка, прищеплює йому викривлену та спотворену систему цінностей та уявлень про світ [8].

Використовуючи Інтернет-мережу, підлітки засвоюють певні моделі поведінки, які прийнятні для віртуального світу, та з часом переносять їх у реальне життя. В Інтернет-мережі підліток черпає стереотипи та моделі поведінки, норми діяльності, формує свою соціальну ідентичність, власну самооцінку, що не завжди є адекватною. Це являє собою **поведінковий компонент** діяльності в Інтернет-мережі. Зміна поведінки підлітків у процесі використання Інтернет-мережі є наслідком кінцевого інтересу та результатом довготривалих попередніх змін. Поведінка підлітка стає зовнішнім виявом його внутрішнього світу, всієї системи його життєвих установок, цінностей, ідеалів [7].

У педагогіці поведінка розглядається як сукупність реальних дій, зовнішніх проявів життєдіяльності людини. Формування навиків поведінки у підлітків передбачає засвоєння вироблених людством певних норм та правил. Головна роль у формуванні поведінки належить дорослим, які спочатку

виступають для дитини зовнішнім регулятором поведінки, але поступово перекладають цю роль на саму дитину. Як наслідок – дитина стає здатною самостійно керувати своїми діями а поведінкою. Проте з розвитком інформаційно-комунікативних технологій одним з провідних чинників, який впливає на формування поведінки підлітків, є Інтернет-мережа.

Підліток засвоює інформацію безпосередньо та некритично. У зв'язку з цим Інтернет-мережа впливає на формування його картини світу, розвиток свідомості і самосвідомості. У працях відомих дослідників та науковців (О.В. Вакуленко, С.В. Кушнар'ов, О.П. Белинська, О.Є. Войскунський, К. Янг, Дж. Брунер) виділяються різноманітні причини, які спонукають учнів підліткового віку користуватися Всесвітньою мережею Інтернет для спілкування. Ми розподілили їх на такі, що сприяють формуванню поведінки учнів і такі, що її порушують.

До причин, які сприяють формуванню безпечної поведінки підлітків можна віднести: мобільність, можливість спілкування з друзями з усього світу, обмін пізнавальною інформацією, бажання анонімно отримати допомогу, моральну підтримку, створення підлітком нового позитивного образу «Я», до якого в реальному житті він буде прагнути, прагнення до самовдосконалення та самореалізації. Серед причин, які можуть негативно впливати на формування поведінки підлітків, виділяють такі: невміння підлітка налагоджувати бажані контакти з оточуючими, відсутність друзів, відсутність серйозних захоплень, інтересів, хобі, які не пов'язані з Інтернет-спілкуванням, постійні стреси, які змушують підлітка відсторонюватися від реального світу та друзів, дезадаптація до реального життя.

Висновки. Аналіз досліджень даної проблеми та вивчення впливу Всесвітньої мережі Інтернет як соціального інституту дає можливість виділити чотири компоненти діяльності підлітка у Інтернет-мережі: комунікаційний, пізнавальний, ціннісний, поведінковий.

Проведений аналіз теоретичних джерел дає можливість дійти висновків, що Всесвітня мережа Інтернет може як позитивно, так і негативно впливати на

підлітків. Неконтрольовані візити до віртуального простору можуть супроводжуватися зміною у всіх компонентах діяльності підлітків у Інтернет-мережі.

Використана література:

1. Башкирова Н. Современный ребенок и его проблемы. Детский сад, школа, телевизор, дом, интернет, улица / Башкирова Н. – СПб. : Наука и Техника, 2007. – 240 с.
2. Бодалев А. А. Психология общения : [Избранные психологические труды] / Бодалев А. А. – М. : Московский психолого-социальный институт, Воронеж : НПО «МОДЭК», 2002. – 256 с.
3. Вакуленко О. В. Засоби масової інформації як особливий чинник впливу на формування способу життя особистості / О. В. Вакуленко // Соціальний працівник. – Вересень, 2005. – С. 14-18.
4. Войскунский А. Е. Психологические аспекты деятельности человека в Интернет-среде // 2-ая Российская конференция по экологической психологии: тезисы. – М. : Экопсицентр РОСС, 2000 – С. 269-270.
5. Кузнецова І. В. Розвиток ментальної моделі світу засобами середовища Інтернет в ранній юності [Електронний ресурс] : www.psy-science.com.ua/department/texty/.../kuznecovaN.doc
6. Лабораторія економіко-соціологічних досліджень Московського державного університету – Вищої школи економіки. Інтернет- спілкування молоді як соціальний феномен [Електронний ресурс]: http://virtualexs.ru/cgi-bin/exsurveys/research.cgi?mode=qresults&ac=1077 &my_vote=1
7. Педагогический энциклопедический словарь [гл. ред. Б. М. Бим-Бад]. – М. : Большая российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
8. Прийменко В. Діти, які грають в ігри, або комп'ютерна залежність / В. Прийменко // Газета «Психолог». – 2006. – № 46. – С. 13-16.
9. Шаров Ю. В. Формирование духовных потребностей советских школьников как социально-педагогическая проблемма : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора пед. наук / Ю. В. Шаров. – Москва, 1971. – 18 с.